

Wierden: duurzame inpassing grondwaterwinning in gebiedsontwikkeling

Grondwaterwinningen vormen een goede basis voor drinkwatervoorziening. Het duurzaam inpassen van bestaande winningen vraagt een grote inspanning en inlevingsvermogen in de wensen van de omgeving. De gedeeltelijke reallocatie van de grondwaterwinning Wierden laat zien dat een open planproces, gericht op de toepassing van meervoudig ruimtegebruik, tot goede resultaten kan leiden. Niet alleen voor de winning, maar ook voor andere belangen, zoals het waterbeheer, de natuur en de vitaliteit van het landelijk gebied. Door het creëren van meerwaarde voor andere belangen in de omgeving van winningen kan de drinkwatersector op een positieve manier haar bedrijfsvoering verduurzamen.

Afb. 1: Ligging van de huidige winning Wierden.

Tijdens de bestuurlijke werkconferentie 'Drinkwatervoorziening in Overijssel' is bevestigd dat de drinkwatervoorziening gebaseerd moet blijven op het duurzaam benutten van grondwater. Geconstateerd is ook dat de duurzame inpassing van grondwaterwinningen een behoorlijke inspanning vraagt, waarbij een goede afstemming met de

wensen van de omgeving van cruciaal belang is. En waarbij buitengewone oplossingen niet moeten worden geschuwd. De gedeeltelijke verplaatsing van de waterwinning Wierden is hiervan een goed voorbeeld.

Essentieel, maar niet duurzaam

Het waterverbruik in Twente bedraagt ongeveer 38 miljoen kubieke meter per jaar.

De vergunnings- en productiecapaciteit in deze regio zijn niet toereikend om de regio volledig van drinkwater te voorzien. Meer dan tien miljoen kubieke meter water wordt jaarlijks naar Twente getransporteerd uit Salland en de Vechtstreek. Uitbreiding van grondwaterwinning is moeilijk in verband met de geohydrologische omstandigheden. Daarnaast zijn diverse winningen de laatste jaren gesloten uit oogpunt van duurzaamheid.

De overgebleven grondwaterwinningen, zoals Losser, Herikerberg, Mander en Wierden, zijn derhalve van groot belang om in de waterbehoefte van de regio te kunnen blijven voorzien. De grondwaterwinning in Wierden neemt hierbij in verband met haar ligging en vergunde en technische capaciteit van acht miljoen kubieke meter water per jaar een essentiële plaats in binnen de Overijsselse drinkwatervoorziening. In het Waterhuishoudingsplan 2000+ concludeert de Provincie Overijssel dat de capaciteit van acht miljoen kubieke meter nodig is om de drinkwatervoorziening van Twente veilig te stellen. De huidige grondwaterwinning te Wierden dateert van het einde van de 19e en het midden van de 20e eeuw en ligt aan de westzijde van Wierden, verdeeld over twee puttenvelden.

Rond 2000 werd geconcludeerd dat de winning niet meer past in de omgeving. De belangrijkste problemen, die werden gesignaleerd, zijn een onvoldoende formele en fysieke bescherming van de twee puttenvelden, verdroging van natuurgebieden in de omgeving, problemen ten aanzien van de leveringszekerheid en hinder voor een goede ruimtelijke ontwikkeling van de kern Wierden.

Deze problemen worden veroorzaakt doordat een groot deel van de oude bebouwde kom van Wierden binnen de 25-jaarszone ligt, in het intrekgebied enkele grondwaterverontreinigingen aanwezig zijn en de winning invloed heeft op de stijghoogten bij het natuurgebied Wierdense Veld. Daarnaast was de gemeente Wierden al jaren bezig met de ontwikkeling van een westelijke randweg, maar bleek alleen een tracé mogelijk door het puttenveld¹⁾.

De omgeving van Rectum-Ypelo.

Vanwege het belang van de winning Wierden is vanaf het begin ingezet op het verduurzamen van de grondwaterwinning. De bestaande puttenvelden en de wijde omgeving bleken daartoe onvoldoende mogelijkheden te bieden. Wel bleek het gebied Rectum-Ypelo, in het landelijk gebied ten zuidoosten van de huidige winningen, potentieel geschikt voor een grondwaterwinning van vier miljoen kubieke meter per jaar.

Rectum-Ypelo: proeftuin 'meervoudig ruimtegebruik'

De buurtschappen Rectum en Ypelo vormen een agrarisch gebied, waar de melkvee-houderij het beeld bepaalt. Vanuit de lange gebruikshistorie is het landschap aantrekkelijk met tal van kenmerkende cultuur-historische waarden, zoals houtwallen, essen, broekgebieden en beekdalen. Belangrijke natuurwaarden zijn aanwezig in het gebied Mookelengoor en er bevindt zich een bijzondere en beschermde amfibieënpopulatie bij Barvoorde.

Tegelijkertijd is het een gebied waar zich rond de eeuwwisseling tal van nieuwe opgaven aandienen: ruimte maken voor berging van hoogwatergolven (retentie), het doortrekken van de snelweg A35 ten zuiden van Wierden, de ontwikkeling van de woonwijk Zuidbroek, recreatie, versterking van ecologische waarden en zeker ook schaalvergroting in de landbouw. Niet voor niets stond in beide buurtschappen landinrichting op stapel. Daar kwam de wens van Vitens voor inpassing van waterwinning nog eens bovenop.

Vanuit de Reconstructie werd geconstateerd dat dit gebied zich bij uitstek leende voor een pilot 'meervoudig ruimtegebruik' om te verkennen welke functies te combineren zijn. Vooral de waterfuncties grondwaterwinning en retentie waren daarbij in beeld. Daartoe is begin 2002 als pilot in de Reconstructie-uitwerking het project Waterland Wierden gestart, met Provincie Overijssel, gemeente Wierden, Vitens en het Waterschap Regge en Dinkel als belangrijkste trekkers²⁾.

Het project Waterland Wierden startte met de opstelling van een integrale visie vanuit een *bottom-up*-benadering. Daartoe werden naast de trekkers beide landinrichtingcommissies, LTO, bewoners, agrariërs, de buurtvereniging Plaatselijk Belang, Landschap Overijssel en Staatsbosbeheer uitgenodigd. Nadat uitgebreid wensen waren uitgewisseld en onderling vertrouwen was gekweekt, is in enkele ontwerpessies een visiekaart samengesteld.

Opstelling Vitens

De ontwerpessies binnen Waterland Wierden waren voor Vitens van bijzonder belang en vroegen tegelijk om een onorthodoxe aanpak. Tijdens de verkenning van wensen bleek steeds meer dat duidelijkheid over de plaats van het puttenveld de wens was voor alle partijen. Tijdens de ontwerpessie zou de locatie van het puttenveld dus moeten worden vastgelegd om het planproces niet te verstoren. Dit ondanks het beperkte vooronderzoek en de nog in te vullen m.e.r.-plicht. In de aanloop naar de ontwerpessies heeft Vitens daarom noodzakelijkerwijs in zeer korte tijd verkend waar binnen Rectum-Ypelo het puttenveld wel, maar zeker ook waar het niet zou moeten komen. Niet geschikt volgens Vitens was het gebied ten oosten van de Eksosche Aa, vanwege effecten op grondwaterafhankelijke natuur in het Mookelengoor, evenals de retentiegebieden om kortsluitstromen naar de pompputten te voorkomen, de gebieden naar het westen toe, om interactie in verlaging en toestroming met het bestaande puttenveld II te voorkomen en ook de gebieden in het noorden om de 25-jaarszone buiten (toekomstig) stedelijk gebied te houden.

Tijdens de voorbereiding werd bovendien duidelijk, dat verplaatsing van een grondwaterwinning met een capaciteit van vier miljoen kubieke meter alleen inpasbaar zou zijn als vergaande effectbeperkende maatregelen zouden worden genomen: buffergebieden waar langdurig water

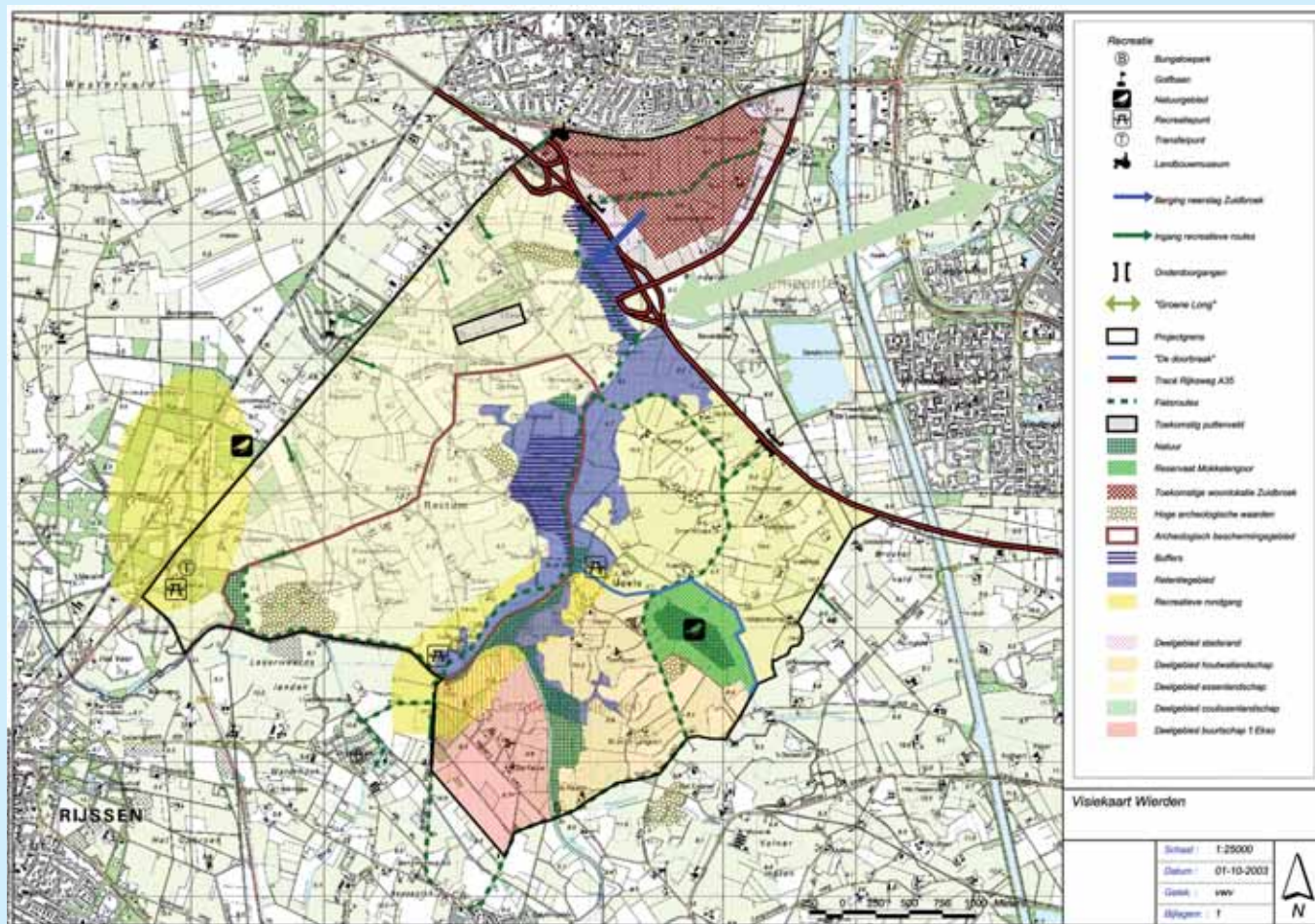
infiltrert naar het grondwater, om de grondwaterstandverlaging en toestroomafstand te beperken. Deze zouden ergens tussen de winning en het Mookelengoor moeten komen en ergens tussen de winning en de nieuwe woonwijk Zuidbroek. Het voorkómen van verstoring van huiskavels, de minimalisatie van de benodigde grondoppervlakte en beïnvloeding van de agrarische bedrijfsvoering, concentratie van meervoudig grondgebruik op de lagere gronden en het voortbestaan van de amfibieënpopulatie Barvoorde bleken de meest in het oog springende wensen bij de overige betrokkenen te zijn. Ook een ingrijpende beïnvloeding van het landschap werd negatief beoordeeld.

Vanuit deze insteken hebben het puttenveld en de buffergebieden op de visiekaart³⁾ een plaats gekregen. Daarnaast is vastgesteld dat het opgepompte water in het huidige pompstation wordt gezuiverd.

Voor de aankoop van benodigde gronden besloot Vitens in te springen op de lopende Landinrichting. De Landinrichtingscommissie was bereid de (late) wens van Vitens te honoreren en te wachten met het toedelingsplan. Voorwaarde was wel dat Vitens voldoende grond moest inbrengen. Vitens kocht op diverse plaatsen vrijkomende gronden aan in plaats van uitsluitend op de exacte locaties van het puttenveld of de buffergebieden. De meerwaarde daarvan is inmiddels evident: via het plan van toedeling zijn het wingebied en de buffer Dakhorst geheel in eigendom gekomen van Vitens, terwijl tegelijk de agrarische structuur rond het puttenveld geoptimaliseerd is.

Bij de uitvoering van de gebiedsvisie lag voor Vitens de nadruk op de inrichting van het 'winsysteem': de combinatie van het derde puttenveld in Rectum-Ypelo en de twee buffers. De eerste stap daarin was het starten van een m.e.r., ter voorbereiding van de aanvraag van de onttrekkingvergunning. In de meeste m.e.r.-procedures voor onttrekkingvergunningen wordt gevraagd een uitgebreide afweging te maken van achter-eenvolgens verschillende bronnen, verschillende locaties in de regio, verschillende puttenveldlocaties en tenslotte de inrichting van de beoogde locatie. Deze benadering is moeilijk verenigbaar met de resultaten van het gehanteerde open planproces in Wierden.

Daarom heeft Vitens voor de m.e.r. het open planproces als uitgangspunt genomen: de m.e.r. is in nauw overleg met Waterland Wierden uitgevoerd en in de startnotitie is gesteld dat vanuit het open planproces het principe vastligt voor verplaatsing van een deel van de winning Wierden via het winsysteem in Rectum-Ypelo. De m.e.r. zal de effecten hiervan in beeld brengen en onderzoeken in hoeverre milieueffecten (verder) kunnen worden verminderd. De Commissie voor de m.e.r. heeft deze redenering in haar richtlijnenadvies gevolgd³⁾. Daarmee geeft de m.e.r. een onderbouwing van de vervolgstappen voor de uitwerking van de gebiedsvisie.

Afb. 2: Visiekaart Waterland Wierden.

Is de duurzame inpassing geslaagd?

De verplaatsing van een deel van de winning Wierden naar het buurtschap Rectum-Ypelo leidt ertoe dat het eerste puttenveld duurzaam inpasbaar wordt in haar omgeving: de effecten van de winning op de stijghoogten ter plaatse van het Wierdense Veld nemen af, hetgeen leidt tot een verbetering van de herstel mogelijkheden voor het hoogveen in dit natuurgebied. Door het buiten gebruik stellen van de oostelijke helft van het eerste puttenveld ligt de 25-jaarszone buiten de bebouwde kom en leveren verontreinigingen geen directe bedreiging meer op. Ook de beperkingen op de ruimtelijke ontwikkeling zijn vervallen. De ruimte, die hierdoor ontstaan is, is door gemeente Wierden onmiddellijk ingevuld met de aanleg van een westelijke randweg.

Het winsysteem in Rectum-Ypelo is duurzaam te noemen: de verlagingen rond deze winning zijn kleiner dan de verlagingen rond de oude winning, mede als gevolg van waterbuffering. Er zijn geen effecten op het natuurgebied Mookelengoor en de retentiecapaciteit in het buffergebied van Vitens is iets toegenomen en de realisatie versneld. Wel kost het winsysteem in totaal circa 50 hectare landbouwgrond. Circa tweederde daarvan zijn echter lagere, natte gronden, die deels nog beperkt agrarisch bruikbaar zijn. Ook heeft het derde puttenveld een negatief effect op het leefgebied van de amfibieën bij Barvoorde. Door gerichte mitigerende maatregelen zijn deze beperkt en de aanleg van een ecologische verbindingzone binnen

buffer Dakhorst kan de populatie op termijn zelfs versterken.

Op tafel ligt nu een inrichtingsschets die bijdraagt aan de realisatie van beleidsdoelen van meerdere partijen en daarmee ook door meerdere partijen gedragen wordt. Dat geeft veel meer zekerheid over de realiseerbaarheid en komt de verdere besluitvorming en het tempo richting uitvoering ten goede. Een duidelijke meerwaarde voor Vitens is de goede inpassing van het winsysteem in de agrarische structuur. Het gebiedsproces heeft Vitens relatief snel de benodigde gronden opgeleverd. Daarnaast zijn de mogelijkheden om het (verplicht) ongedaan maken van negatieve effecten op beschermde soorten integraal onderdeel van het plan. De maatschappelijke meerwaarde komt vooral tot uiting in de korte periode van onzekerheid en de resultaten van Waterland Wierden, die hebben geleid tot een verbrede kijk op de toekomst van het gebied. Concreet is dit bijvoorbeeld vertaald in het ontwikkelen van zogeheten groene diensten, die tevens een verkenning zijn geweest voor de mogelijkheden van 'groene' en 'blauwe' diensten elders⁴⁾. Ook zijn in Waterland Wierden de aanzetten gegeven voor de versterking van de recreatieve infrastructuur van het gebied en is draagvlak gecreëerd voor de realisatie van de waterloop de Doorbraak en de retentieopgave.

Berto Meeuwissen (Witteveen+Bos, voorheen Tauw)
Feike Bonnema (Vitens)

NOTEN

- 1) Meeuwissen B., I. Nierstraz-Postma en M. Boerefijn (2004). Startnotitie voor de m.e.r. Gedeeltelijke verplaatsing waterwinning Wierden. Tauw.
- 2) De Graaf, H., W. Tolkamp en O. de Kuiper (2003). Gebiedsvisie en actieplan Waterland Wierden. Pilot Reconstructie Zuidwest Twente. KDOadvies.
- 3) Beerlage, B. en J. van Rhijn (2005). Advies voor richtlijnen voor het milieueffectrapport Gedeeltelijke verplaatsing waterwinning Wierden. Rapportnummer 1487-038. Commissie voor de milieueffectrapportage.
- 4) Provincie Overijssel (2005). Uitgerekend groene en blauwe diensten. Grondslag voor budgetbepalende keuzes. Landschap Overijssel.